

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՍՐՏԷ՝ ԽՕՍՔԵՐ

«Ջուր ուրեմն վառակի, ոչինչ
եսու զգործսիս իմ»:

ԵՍԱՅԱ

Յսային, Հին Ուխտի մեծ գէւքերէն է, հռչակաւոր մանաւանդ իր համամարդկային եղբայրութեան քարոզովը: Կայծը որ իր շրթներուն կը մօտեցնէր հրեշտակը ծանօթ տեսիլքին մէջ, կիզիչ ցաւն էր մարդկային իղձերուն, խանձողը մարդուն ծարաւին, տենդը իր աքնութիւններուն: Յսային վեր է իր զարէն անոր վարդապետական ու ծիսական ծանր ճնշումէն: Իրեն համար երկու կարեւոր բաներ կան, արդարութիւն և ողորմութիւն, հաւատարիմ այն առածին թէ ով որ սկզբիւրէն այն միայն կրնայ ազօթել: Մարգարէն մեծագոյն ըզձանքը եղաւ բուժիչ մարդկութիւնը իր վերքերէն, իր ընկերային ցաւերէն, իր մալուրութիւններէն, անոր համար ապագային նայելէ առաջ կը թելազգէ ունենալ անցեալին ու ներկային օրինակը: Մեծ է իր մտածումը, քաղցր են իր զգացումները, սակայն ապերախտ էր ժամանակը և անուղեպի խորայնը:

Տխուր է մարգարէն, Հին Ուխտի մեծ տեսանողը, քաղաքագէտը և ընկերաբանը, զի զուր անցած կը թուին իր ջանքերը արտաքին և ներքին ճակատներուն վրայ: Անշուշտ տարիքը ունի իր գերը այս յուսահատ կանչին մէջ, անցեալ ողբերգութիւնները և տարիներու բեռը շատ բան կ'առնեն մարդուն եռանդէն և երազներէն: Միւս կողմէն սակայն մեծ մարդոց յառկանիչն է յոյսի ճիւղը միշտ դալար պահել: Յսային յուսահատ տրտունջներուն վրայ միշտ վստէ է պայծառ ապագայի երազը, այնքան խաղաղ ու քաղցր, այնքան անեղբարային ու գեղեցիկ:

Ամէն դար իր տաղանայները ունի, ու այդ տաղանայները ամենէն աւելի մեծ մարդոց կը պատկանին, և անոնց միջոցաւ է որ կը գտնեն իրենց արտայայտութիւնը: Մարդկային հոգին ինչպէս իր ընթացքին

մէջ, այնպէս ալ մարդկային պատմութիւնը իր ճամբուն վրայ, յաճախ կ'անցնին այս խարխար վիճակներէն: Ամէն դար իր փորձութիւնները և գեղեցումները ունի, իր յետասանիաց և յառաջանիաց մտածումները, իր դիտումներ, ընկերաբաններ և մարգարէները: Դարեր կան ուր ամէն ինչ նահանջի մէջ է, դարեր ուր ընկրկումը կայ բանական արժէքներու, դարեր մութ ու արիւնոտ, և դարեր լուսաւոր ու յառաջանայ:

Յսային դարը վարդապետական խնտութիւններու և սկզբունքներու դարը կը թուի ըլլալ գլխաւորաբար, շրջանը ուր ընկերութեան ու ժամանակին անխլը ինքն իր վրայ միայն կը դառնայ: Իմացական ու բարոյական կեանքի դարաշրջանն է ան ուր իմացական ու բարոյական կիրքեր աւելի ուժգնօրէն կ'ընդհարին իրարու և ուր բախտորոշ պատահարներու արագութիւնը աւելի սաստկութեամբ գուրա կը ցայտեցնէ նկարագիրներն ու սկզբունքները: Սեղիկէլ թագաւորը իմաստուն է անշուշտ, իրերը տեսնելով այնպէս ինչպէս որ են, Յսային մարգարէ մը՝ որ իրերուն կը նայի այնպէս ինչպէս որ պէտք է ըլլային: Առաջինը կը դատորոշէ, կը դասաւորէ վերջին ծայր խոհեմութեամբ և ճշտագատութեամբ, երկրորդը՝ ապացուցանելէ աւելի կը հաստատէ: Կրօնական և ընկերային բարեխաղութիւնները աւելի տեսանողներու, մարգարէներու գործ է քան իմաստուններու, հաւատքի և ոչ թէ հաշիւի մարդոց: Եւ սակայն ամէն մարգարէ պէտք է որ ձախողի գէթ իր ժամանակի մէջ, ճակատագիրն է այս մեծ մարդոց, իրենց ժամանակէն աւելի մարդոց: Գաղափար մը, ինչպէս այնքան ճիշդ կերպով ըսուած է, երբ զազրի վտանգաւոր ըլլալէ, կը զազրի գաղափար ըլլալէ, և մեծ մարդոց, մեծ բարեկարգիչներու գաղափարները միշտ վտանգաւոր կը նկատուին, ուրովեւտեմ ժամանակին և ընկերութեան կ'առաջարկեն կեանքի ձևեր՝ որոնք գիւրդին չեն կրնար մարտուիլ նոյն այդ ժամանակէն: Սակայն դժուար է դարձնել ժամանակի ժանգոտած անխլը, երբ ընկերութիւնը չի շարժիր գէպի ապագան և կը մնայ խրած իր քարացած աւանդութիւններու և նախապաշարունակներու հնոտիքին մէջ: Եւ այս վի-

ճակը շատ բնական է կ'ունենայ իր մեծ անդրադարձը զգայուն և մտածող հոգիներու մէջ, անոնց կուրծքէն խլելով տխրութեան և աւազանքի աւաշը որ նոյն ատեն ստեղծագործութեան ալ խթանն է անոնց ինչպէս կեանքին՝ այնպէս ալ գործին դէմ։ Վասնզի ուրախութիւնն ու տրտմութիւնը իրարու ներհակ զգացումներ չեն։ Երկուքն ալ կը բխին նրբազգածութեան միեւնոյն կարողութենէն, զգայնութեան միեւնոյն մակարդակէն, զոր հոգին կ'արտայայտէ Աստուծոյ եւ աշխարհի ներգործութեամբ։ Հոն ուր մեծ փոթորիկներ կը ծագին, հոն է ամենէն աւելի որ մեծ անդրորութիւններ կը տրին։ Խոր տխրութիւններով և ուրախութիւններով լեցուն մարդ մը միշտ միեւնոյն մարդն ըլլալու է, զգացման ընդարձակութեան եւ խորութեան միեւնոյն աստիճանով։ Ուրախութիւնները յաճախ արդիւնք են տխրութիւններու, նման ծիրանի գօտիին որ կը կազմուի նախընթաց փոթորիկէ մը և փոխադարձաբար տխրութիւնը միշտ արդիւնք է ներքին ստեղծագործ, կամ արտաքին մեծ ուրախութիւններու, նման գիշերու մը որ իր գեղեցիկ օրն է ու նեցած։ Մեծ հոգիներով իրենց ուրախութիւնները միայն կուտան աշխարհին, և ինչ որ մարդը ուրիշին կուտայ, ոչ ոք կրնայ առնել կամ եղծանել։

Յուսահատ և տխուր շրջաններ՝ եղած են մարդկային պատմութեան մէջ այն դարերը, որոնք չեն կրցած սնուցանել մեծ իտէալներ և ծնունդ տալ յառաւանգայնաց մարդերու։ Երբ կեանքը կասած է իր վերելքի ճամբուն վրայ, և հեռացած զինքը դէպի աւելի մեծ եւ բարձր պայմաններ, առաջնորդող տեսիլներէ, եղած է գետնաքարշ, բիրտ, անձնասէր, անգուք տողորուած է ծանր յուսահատութեամբ։ Այս դարերը նահանջի շրջաններ են պատմութեան։

Մեր դարը կարելի է կոչել պատմութեան այս տրտում դարաշրջաններէն մին, ուր նահանջի մէջ են հոգեկան արթնքները և ընկերութեան ձեռքերը։ Դրապաշտ է մեր դարը և կը հաւատայ միայն տեսանելիին, շօշափելիին, զգալիին։ Դիտունը կ'ուզէ հասնիլ խորհուրդին, գերազօնին, իր կարելիքով եւ

ալճէպրայով։ ու եթէ յաջողի ծակ մը բռնալ համատարած իրերու գաղտնիքին վերայ, կամ ճանչնալու հիւլէ մը իրերու եւ երեւոյթներու անհուն կարգին մէջ, խուրդի պէս ինքզինքը կը թաղէ այդ ծակին մէջ միայն, մնացեալը չտեսնելու աստիճան։

Բժիշկը որ կը յաւակնի ճանչցած ըլլալ հիւսանքութիւններն ու անոնց գնացքը, տակաւին չէ յաջողած մահուան զբաւը գտնել, զուրկ է նոյնիսկ մահը գիմաւորելու տուիքներէն։

Ընկերաբանը որ իր պրպտումներով օրէնքներ կը հաւաքէ հին և նոր մարդկութեան, ճշտելով ու զատորոշելով անոնց հանգիստութիւններն ու հակասութիւնները, կազմելու համար ընկերային տեսութիւններ կամ մեծ տեսութիւնը մարդկութեան, կ'զգայ տակաւ թէ այդ օրէնքներէն է որ կ'ածանցին զրկանքի և վայելքի իրերամարտ կրկէսներէն։

Ուռլան է վտանգը երբ մարդիկ վարժւին տեսնել և զգալ իրենց տեսողութեան սահմանին մէջ ինչպիսի և ճշտուած իրողութիւնները միայն։ Երբ չեն կրնար տեսնել իրենցմէ անդին՝ և ազնուութեան, ներողութեան և զոհողութեան օրինակը ըլլալ եղբայր մարդերու։

Ստոյկիկեանները կրօնքն ու բարոյականը երկրի վրայ իշեցուցին և իրենց վախճանը անձնասպանութիւն էր։ Վասնզի մարդը ամէն օր իր մահը կ'ապրի, երբ միշտ գերզգամներն կը նային։ Եթէ չըլլար իսկ երկինքը, պէտք էր ստեղծել զայն, կեանքի այս ցաւին վերեւ նետելու համար աստուածային ծիաժանը։ Նախընտրելի է անշուշտ որ մարդ կտոր մը յոյսով գոցէ իր աչքերը քան որդակել ըլլալու, իսպառ ջնջելու մտայն վտանգութեամբ։ Բոլոր կրօնի և արուեստի մեծ գործերը, Վէտաներ, Ձենտալիստան, Ս. Գրիք, Իլիադանը, Ենէականը, պատմութեան խոշոր յիշատակարանները, այդ ոգին է որ կը կերպագրեն ու կ'աշտարակեն իր ամենէն բարձրագոյն գեղեցկութիւններու մէջ։ Աշխարհը կրնայ ունենալ վերացական գաղափարներ ու օրէնքներ, բայց միայն գաղափարները չեն կրնար փրկել աշխարհը, յաղթել մեղքին ու չարին, եթէ չունենան իրենց ետեւ սիրող սիրտ մը։ Դադափարներ՝ առանց սիրոյ, նման են քմեռնային

արեւին, որ կը լուսաւորէ բայց չի տաք-
ցընէր: Հակառակ մեր ժամանակի լայն
պայմաններուն, քաղաքակրթութեան տը-
ւիքներուն կը պակսի բերկրանք, հերոսու-
քիւն, իսկալ, մշուշի և յուսահատութեան
ամպը տալաւ կը թանձրանայ քաղաքա-
կան, քնկերային և մանաւանդ հոգեկան
մարդներուն վրայ, և յուսահատութիւնը
մեծ թշնամին է մարդկութեան:

Պատճառը այս բոլորին, վասնզի մենք
շատ պզտիկցուցած ենք սահմանները մեր
խտէալին, և փոխանակ բարձրանալուն ա-
նոր, իշխցուցած ենք զայն մեկի, մեր չա-
փերուն, մեր կշիռներուն: Հեռու ենք մեծ
և խորունկ մտածումներէ, զգացումներէ,
և մանաւանդ անոնց արգասիքը եղող սի-
րոյ, զհոգութեան և սրբութեան արարք-
ներէ, որոնք զոհողութիւն և ոյժ կը պա-
հանջեն և գիւշին ձեռք չեն բերտիր, կը
լքենք այս բոլորը հակառակ իրենց գեղեց-
կութեանց: Գ'որքեզրենք միջակ իտէալ-
ներ, կը մօտեցնենք զանոնք մեզի, շուտ
կը հասնինք, բայց չենք զոհանար, և գի-
տակից զանցառումս և մօլորութեան այս
պարագան զմեզ կընէ տրտուծ և յուսա-
կատ, բայց ոչ այն ստեղծագործ տրտմու-
թեամբ որ կը ծնի մեծ ուրախութիւննե-
րու պատճառած յուզումէն, այլ այն հի-
ւանդագին յուսահատութեամբ որ զանցա-
ռումէն աւելի եղածուք է անոր:

Եղիտան, Նսալին, Ռսկերեքան, Նարե-
լէոն յուսահատեցան, երբ պզտիկցուցին
իրենց մէծ իտէալը: Սողոմոն, Նիքշէն եւ
նմանները ամէն ինչ ունայն տեսան, երբ
նիւթականացուցին այդ իտէալը: Առաջին-
ները համամարդկայինը և բոլոր դարերուն
յատուկ եղողը ըրին ազգային, վերածեցին
անձնականութեան: Իսկ երկրորդները ու-
րացան ու հերքեցին այն՝ ինչ որ անհեր-
քելի պարտ էր մնալ:

Երբ անհատներն ու ազգերը կը յուսա-
կատին կը նշանակէ թէ փոքրցուցեր են ի-
րենց իտէալին հորիզոնը:

Ով որ յուսահատ է, անձնասէր է,
երկրասէր է, ժամանակաւոր բաղձանքներու
հետամուտ և մօտիկն է բերած իր իտէալը
իր անձին: Մեծ հոգիները, հերոսները,
սուրբերը չունին այս յուսահատ կանչը,
իրենց գերագոյն ետը, լաւագոյն մասը, վեր
կը նայի միշտ: Թէեւ կը տառապին, բայց

ցաւին բաժակը տակաւին ցմրուր չքամած,
իրենց իտէալէն արեւը կը տեսնեն երազա-
լին ու պայծառ, զայն խմելէ առաջ ցաւը:

Այսօրուան աշխարհը տխուր է և յու-
սահատ, այսօրուան քաղաքակրթութեան
մեծ ճարտարապետները իմաստասէր, զը-
րագէտ, ընկերաբան և քաղաքագէտ սկսած
են արդէն ըսել Սոսյիի հետ միասին, «չուր
ուրեմն վատտակէի, ոչինչ ետու զգօրու-
թիւն իմ»: Վասնզի վաղուց է որ յոսած է
մշտագալար յոյսին յաւիտեական քարոզը:
Կեանքին համար աւելի թանկ է խաբուած
յոյս մը, քան ստոյգ յուսահատութիւնը:

Մեր ժամանակներու մարդը կորսնցու-
ցած է իր հաւաստարկչութիւնը: Երբ կ'ու-
զէ հեռու մնալ մեղքէն կ'իյնայ օրէնքի
խտտութեան ներքեւ, անտեսելով մարդկա-
լին ազատութիւնը, և կամ՝ ընդհակառակն՝
տարուելով այս ազնիւ ազատութեան հրա-
պոյրէն, անձնատուր կ'ըլլայ անոր հակա-
միտութիւններուն, և կը թաւալի անարգ
կեանքի մը մէջ:

Լըվամիտները բուռն, խանդավառները
մոլեռանդ, չափաւարները՝ վարանստ, հա-
մուռածոնեք՝ ստապալտ, ազատամիտները
սկեպտիկ: Մարդկութեան այսօրուան ար-
դարութեան նժարը կը սխալի, և առաքի-
նութիւններու հաւաստարկչութիւնը ան-
կարելի: Որովհետեւ մեր օրերու մարդը զուրկ
է իտէալէ, և իր գոյութեան բուրգը որ
խարսխած է այդ երկրի վրայ չի բարձրա-
նար երկնքի մէջ և չունի իր ստոյգ կողմա-
ցոյցը:

Ե.

